

Bài 4

NGUỒN GỐC VẬN ĐỘNG, PHÁT TRIỂN CỦA SỰ VẬT VÀ HIỆN TƯỢNG

I – MỞ ĐẦU BÀI HỌC

Mọi sự vật và hiện tượng trên thế giới luôn trong quá trình vận động và phát triển. Nguyên nhân nào dẫn đến sự vận động, phát triển ấy ? Trong Triết học và tôn giáo có những quan điểm khác nhau về vấn đề này.

Những người theo chủ nghĩa duy tâm và tôn giáo thường cho rằng, mọi biến hoá trong vũ trụ đều do một lực lượng siêu tự nhiên nào đó (trời, thần thánh, v.v...) gây ra.

Chủ nghĩa duy vật biện chứng khẳng định rằng, nguồn gốc vận động, phát triển của mọi sự vật và hiện tượng là do mâu thuẫn tồn tại trong bản thân chúng.

Học bài này, chúng ta cần :

- Hiểu được thế nào là mâu thuẫn.
- Hiểu được đấu tranh giữa các mặt đối lập của mâu thuẫn là nguồn gốc khách quan của mọi sự vận động, phát triển của sự vật và hiện tượng.
- Vận dụng những hiểu biết trên vào cuộc sống, chúng ta cần tập dượt cách phân tích mâu thuẫn, dám đấu tranh giải quyết mâu thuẫn, tránh thái độ né nang, "dĩ hoà vi quý".

II – NỘI DUNG BÀI HỌC

1. Thế nào là mâu thuẫn ?

Em hãy đưa ra một vài ví dụ về mâu thuẫn.

Với quan niệm thông thường, mâu thuẫn được hiểu là trạng thái xung đột, chống đối nhau.

Trong Triết học, khái niệm mâu thuẫn được dùng với ý nghĩa sâu sắc hơn, đầy đủ hơn. Bất kì sự vật nào, hiện tượng nào cũng chứa đựng những mặt đối lập. Hai mặt đối lập ràng buộc nhau, tác động lẫn nhau tạo thành mâu thuẫn. Theo Triết học Mác – Lê-nin, *mâu thuẫn là một chỉnh thể, trong đó hai mặt đối lập vừa thống nhất với nhau, vừa đấu tranh với nhau.*

Để hiểu về một mâu thuẫn, chúng ta cần nắm được : Thế nào là mặt đối lập, thế nào là sự thống nhất và đấu tranh giữa các mặt đối lập.

a) Mặt đối lập của mâu thuẫn

Thế nào là mặt đối lập của mâu thuẫn ? *Đó là những khuynh hướng, tính chất, đặc điểm... mà trong quá trình vận động, phát triển của sự vật và hiện tượng, chúng phát triển theo những chiều hướng trái ngược nhau.*

Vi dụ :

- Mỗi sinh vật đều có mặt đồng hoá và dị hoá. Đồng hoá là quá trình trao đổi chất làm cho các tế bào nảy sinh, còn dị hoá thì ngược lại.
- Mọi hoạt động kinh tế đều có mặt sản xuất và tiêu dùng. Hoạt động sản xuất tạo ra sản phẩm, hoạt động tiêu dùng lại triệt tiêu sản phẩm.

Khi nói đến mặt đối lập của mâu thuẫn là nói đến những mặt đối lập ràng buộc nhau bên trong mỗi sự vật và hiện tượng cụ thể, không nên hiểu đó là mặt đối lập bất kì giữa sự vật, hiện tượng này với sự vật và hiện tượng kia (mặt di truyền ở cơ thể này không đối lập với mặt biến dị ở cơ thể kia).

b) Sự thống nhất giữa các mặt đối lập

Trong mỗi mâu thuẫn, *hai mặt đối lập liên hệ gắn bó với nhau, làm tiền đề tồn tại cho nhau. Triết học gọi đó là sự thống nhất giữa các mặt đối lập.*

Trong các ví dụ trên, ta thấy :

– Mỗi sinh vật có quá trình đồng hoá thì phải có quá trình dị hoá, nếu chỉ có một quá trình thì sinh vật sẽ chết.

– Trong hoạt động kinh tế, nếu không có sản xuất thì không có sản phẩm để tiêu dùng ; ngược lại, nếu không có tiêu dùng thì sản xuất mất lí do để tồn tại.

Ta cần phân biệt khái niệm "thống nhất" trong quy luật mâu thuẫn với cách nói thống nhất được dùng hằng ngày với nội dung là sự hợp lại thành một khối (thống nhất về tư tưởng, tổ chức và hành động).

c) Sự đấu tranh giữa các mặt đối lập

Trong mỗi mâu thuẫn, sự thống nhất của các mặt đối lập không tách rời sự đấu tranh giữa chúng. Vì rằng, các mặt đối lập cùng tồn tại bên nhau, vận động và phát triển theo những chiều hướng trái ngược nhau, nên *chúng luôn luôn tác động, bài trừ, gạt bỏ nhau. Triết học gọi đó là sự đấu tranh giữa các mặt đối lập.*

Ví dụ :

- Sự đấu tranh giữa các điện tích âm và điện tích dương trong mỗi nguyên tử.
- Sự đấu tranh giữa giai cấp thống trị và giai cấp bị trị trong các xã hội có đối kháng giai cấp.
- Sự đấu tranh giữa lối sống có văn hoá với lối sống phi văn hoá trong các quan hệ gia đình, cộng đồng và xã hội.

Cần chú ý rằng, khái niệm "đấu tranh" trong quy luật mâu thuẫn có ý nghĩa khái quát, tùy thuộc vào hình thức tồn tại cụ thể của các dạng vật chất mà chúng có những biểu hiện khác nhau (tác động, bài trừ, gạt bỏ). Không nên chỉ hiểu đó là sự xung đột, dùng sức mạnh diệt trừ nhau.

2. Mâu thuẫn là nguồn gốc vận động, phát triển của sự vật và hiện tượng

Em hãy tìm một mâu thuẫn trong lớp. Nếu giải quyết được mâu thuẫn đó, sẽ có tác dụng như thế nào ?

Sự vật và hiện tượng nào cũng bao gồm nhiều mâu thuẫn khác nhau. Khi mâu thuẫn cơ bản được giải quyết thì sự vật và hiện tượng chứa đựng nó cũng chuyển hoá thành sự vật và hiện tượng khác.

a) Giải quyết mâu thuẫn

Mỗi mâu thuẫn đều bao hàm sự thống nhất và đấu tranh giữa các mặt đối lập. Sự đấu tranh giữa các mặt đối lập làm cho các sự vật và hiện tượng không thể giữ nguyên trạng thái cũ. Kết quả của sự đấu tranh giữa các mặt đối lập là mâu thuẫn cũ mất đi, mâu thuẫn mới hình thành, sự vật và hiện tượng cũ được thay thế bằng sự vật và hiện tượng mới. Quá trình này tạo nên sự vận động, phát triển vô tận của thế giới khách quan. *Do đó, sự đấu tranh giữa các mặt đối lập là nguồn gốc vận động, phát triển của sự vật và hiện tượng.*

Ví dụ :

- Sự đấu tranh giữa mặt di truyền và biến dị trong điều kiện môi trường hết sức đa dạng và luôn luôn thay đổi đã làm cho các giống, loài mới của sinh vật xuất hiện.
- Sự đấu tranh giữa giai cấp nô lệ với giai cấp chủ nô đã làm cho xã hội chiếm hữu nô lệ tiêu vong, hình thành xã hội phong kiến với mâu thuẫn giai cấp mới là mâu thuẫn giữa giai cấp địa chủ và giai cấp nông dân.
- Trong lĩnh vực nhận thức, số dĩ các tư tưởng khoa học ngày càng phát triển vì luôn luôn có sự đấu tranh giữa nhận thức đúng và nhận thức sai, giữa nhận thức kém sâu sắc và nhận thức sâu sắc hơn.

b) Mâu thuẫn chỉ được giải quyết bằng đấu tranh

Khi nghiên cứu về mâu thuẫn, chúng ta cần đặc biệt quan tâm đến nguyên tắc sau đây : *Mâu thuẫn chỉ được giải quyết bằng sự đấu tranh giữa các mặt đối lập, không phải bằng con đường điểu hoà mâu thuẫn.*

Vận dụng những hiểu biết trên đây vào cuộc sống hằng ngày, chúng ta cần phải biết phân tích những mâu thuẫn trong nhận thức, trong rèn luyện phẩm chất đạo đức. Phải phân biệt đâu là đúng, đâu là sai, cái gì là tiến bộ, cái gì là lạc hậu để nâng cao nhận thức khoa học, phát triển nhân cách. Biện pháp thường xuyên để giải quyết mâu thuẫn trong cuộc sống tập thể là phải tiến hành phê bình và tự phê bình, tránh thái độ xuê xoa, "dĩ hoà vi quý", không dám đấu tranh chống lại những cái lạc hậu, tiêu cực.

III – TƯ LIỆU THAM KHẢO

1. *Chính thể* : thể, khối thống nhất trong đó các bộ phận có quan hệ chặt chẽ không thể tách rời nhau.⁽¹⁾

2. Bàn về quan hệ giữa sự thống nhất và đấu tranh giữa các mặt đối lập của mâu thuẫn, V.I. Lê-nin viết : "Sự thống nhất (phù hợp, đồng nhất, tác dụng ngang nhau) của các mặt đối lập là có điều kiện, tạm thời, thoáng qua, tương đối. Sự đấu tranh của các mặt đối lập bài trừ lẫn nhau là tuyệt đối, cũng như sự phát triển, sự vận động là tuyệt đối."⁽²⁾

IV – CÂU HỎI VÀ BÀI TẬP

1. Thế nào là mâu thuẫn ? Thế nào là mặt đối lập ? Những mặt đối lập có quan hệ như thế nào mới tạo thành mâu thuẫn ? Cho ví dụ.
2. Thế nào là "thống nhất" giữa các mặt đối lập ? Cho ví dụ.
3. Thế nào là "đấu tranh" giữa các mặt đối lập ? Cho ví dụ.
4. Em hãy nêu một vài kết luận của bản thân qua việc nghiên cứu sự thống nhất và đấu tranh giữa các mặt đối lập của mâu thuẫn.

(1) Theo Hoàng Phê (Chủ biên), *Sđd*, tr.162.

(2) V. I. Lê-nin, *Toàn tập*, NXB Chính trị quốc gia, Hà Nội, 2006, t.29, tr.379.

5. Hãy lựa chọn phương án trả lời đúng nhất trong các phương án sau đây.
Bàn về sự phát triển, V.I. Lê-nin viết : "Sự phát triển là một cuộc "đấu tranh" giữa các mặt đối lập"⁽¹⁾. Câu đó V.I. Lê-nin bàn về :

- a) Hình thức của sự phát triển
- b) Nội dung của sự phát triển
- c) Điều kiện của sự phát triển
- d) Nguyên nhân của sự phát triển.